

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Sæmfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD :

Christian Maibøll: *Et minde om det gamle Tønderhus*

Erik Bondo Svane: *Rendsborg*

J. Raben: *Spøgeri og anden overtro (Als)*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

*

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hæn-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

A
S
C. Andresen
AABENRAA
Telefon 3333

Jern- og Staalforretning

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

Det historiske samlingssted

N. C. Juhl

Værksted: Kilegård

Privat: Haderslevvej 11

Malerforretning Tlf. 2612 m. omstilling

Jern, stål, rør, sanitet
tlf. 3054 flere linier

J. P. Top's efft. A-S
Aabenraa

Støt

Annoncørerne

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*

Graasten Bank A/S

Kontortid 9--12 & 2--4
Lørdag 9--1
GRAASTEN

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 - 807 - 808

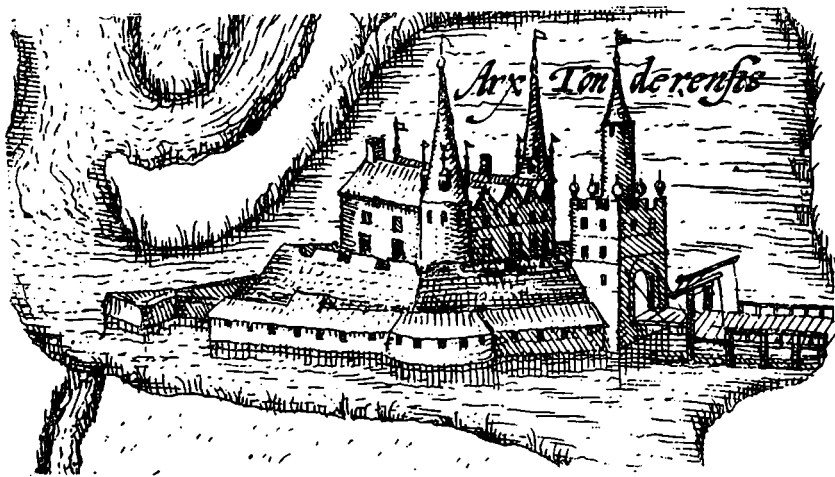
J. Thorsmark
Indeh.; Brdr. Thorsmark
Storegade 10 . Aabenraa
Telefon 2673
Ure & Optik

Ferdinand Nielsen
Kolonial . Vine . Delikatesser

Tlf. 2750 . Åbenrå

„PRIMA”
Kulimport & Skibsfart A-S
Aabenraa

Telefon 30

Tønder Slot ca. 1580

Et Minde om det gamle Tønderhus

Af CHRISTIAN MAIBØLL

Peter Petræus (eller Petrejus), der fødtes i Dedsbøl den 2. Februar 1695 som Søn af Sognepræst Peter Chr. Petræus og Cathrine Friedlieb (Farfaderen var Præst i Udbjerg) og døde som Provst i Garding den 15. December 1745, har efterladt et Manuskript „Historische Nachricht von Tondern, Anno 1725“, der opbevares i det kongelige Bibliotek i København. Om det gamle Tønderhus meddeler Petræus følgende: „Slottet ligger paa Sydvestsiden tæt ved Byen og afgiver i Frastand et meget smukt Prospekt. Det bestaar af et stort Antal hvælvede Gemakker; blandt disse udmærker sig især den saakaldte Amtsal, hvori der findes Contrafeis af mange Amtmænd, som her have boet. Oven over den indre Port læses med utydelig forslidt Munkekrift indhugget i en Sten: ANN. DMJ. FREDRICK 1519 VA — HARTOG SLES —. Ovenover den ydre Port er indhugget Hertug Hans den Ældres Navn, Titel og Vaaben. 1585 blev Slottet af Hertug Adolf med mange Omkostninger repareret, og 1599 blev det af Hertug Frederik udvidet ved en anselig Bygning paa Vestsiden“.

Den i Beretningen nævnte Sten over den ydre Slotsport ligger endnu i den lille Have, der findes bag Urmager Hansens Hus i Vestergade, hvor Købmand W. Chr. Timm gennem mange Aar har haft sin Forretning. Da det nye Amtshus opførtes i Aaret 1907, var der Tale om, at den skulde indmures i Bygningen som et Minde om det gamle

Tønderhus. Naar det ikke skete, skyldes det uden Tvivl, at den allerede dengang var haardt medtaget af Tidens Tand. Den store Sten, der er henved en Meter paa hver Led, laa i Tiden omkring sidste Aarhundredskifte inde i Huset, hvor den dannede en Del af Køkkengulvet. Der ses endnu svage Antydninger af et stort Vaaben paa den, men Enkelthederne og Indskriften er for længe siden afslidt. Den tunge Sten havde engang den Bestemmelse, at den over den ydre Borgport skulde melde om Hertug Hans den Ældres Højhedsret. Da Kristian den Tredie, Kong Frederiks Søn, delte Arven med sine Brødre, fik Johan (Hans) Byen og Slottet Tønder. Som Tegn paa Ejendomsovertagelsen lod han opsætte dette Kæmpevaaben.

Redaktør Peter Skovrøy, der interesserede sig levende for Egnens historiske Minder, har i Aaret 1907 i „Flensborg Avis“ skildret Stenens oprindelige Udseende paa følgende Maade: „Det med tre Hjelme kronede Vaaben havde i Midten et Feldt med det oldenborgske Skjold. Rundt omkring sad fem andre Skjolde, foroven til venstre den norske Løve med Stridsøksen, til højre de slesvigske Leoparder, forneden det holstenske Nældeblad, Svanen for Stormarn og Ditmarskernes Rytter. Indskriften havde følgende Ordlyd: „Hans den Ældre, af Guds Naade Arveherre til Norge, Hertug af Slesvig, Holsten, Lauenborg, Ditmarsken, Greve af Oldenburg“.

Da Tønderhus omtrent 200 Aar senere (1750—51) blev nedbrudt med Undtagelse af Slottets gamle Porthus, kom Stenen først i Privat-eje, hvor den i Begyndelsen blev betragtet som en historisk Relikvie, men senere fandt den praktisk Brug, og efterhaanden maa Stenens Herkomst helt være gaet i Glemmebogen.

RENDSBORG

Af ERIK BONDO SVANE

Rendsborg er Sønderjyllands Grænseby mod Holsten; den er opstaaet paa dansk Grund, men kom i Tidens Løb til at indtage en ejendommelig statsretlig Stilling, idet den delvis voksede ind over holstensk Omraade og administrativt blev knyttet til Holsten. Navnet Rendsborg har sikkert en ilde Klang hos mange Danske; man mindes uvilkaarligt den sørgelige Rolle, Byen spillede i Oprøret 1848; men hvor mørke disse Minder end er, bør de ikke fordunkle Erindringen om Byens glørværdige Fortid som Kongens stærke Fæstning og faste Støttepunkt i Sydslesvig.

Navn: Arnold af Lybæk omtaler Stedet som Rejnoldesburk; 1260 staves det Reinoldesburgi; Borgen er opkaldt efter en vis Rejnold, men hvem han var, og om han var Dansker eller Tysker, vides ikke med Sikkerhed.

Vaaben: En tretaarnet Borg omflydt med Vand. I Porten findes et Gitter og det holstenske Nældeblad.

Ældste Historie til 1260:

Paa det Sted, hvor Hærvejen krydser Ejderen, delte denne sig i 4 Strømme, nordre Ejderarm, Mølleaaen, Stegenraven og søndre Ejderarm, som var Hovedstrømmen; de tre sidste er nu opfyldte og den nordre Arm stærkt omreguleret. At der maatte opstaa en Borg og en By paa et saa vigtigt Sted, og at begge maatte faa en omtumlet Skæbne, nøje knyttet til de mange Grænsestridigheder, siger sig selv.

Til en af disse Øer henlægges Sagnet om den danske Kongesøn Uffes Holmgang med den saksiske Prins og dennes Vaabenbroder, som Uffe begge fældede med sit Sværd Skræp, medens hans Fader, den blinde Kong Vermund, sad ved Bredden og fulgte Kampen. Til Grund for Skildringen ligger et old-engelsk Digt fra det 7'Aarhundrede om den angelske Konge Offa, der kæmpede „med eet Sværd“ — d. v. s. i Holmgang — ved „Fifelsdor“ — d. e. Ejderen — mod Myrtingerne, en saksisk Stamme i Holsten.

Ingen Jævnaarig herligere Stordaad
med et Sværd fuldbragte i Strid.
Han satte Grænse mod Myrgingerne
ved Fifelsdor. Siden hævdede Angler
og Svaver, hvad Offa slog fast.

Digtet antages at afspejle Kampe i det 4' Aarhundrede mellem Angler og Holstenere, — og allerede da blev Ejderen slaaet fast som Grænse mellem de to Stammer. 811 mødtes 12 frankiske og 12 danske Stormænd ved Ejderen og sluttede Forlig mellem den danske Kong Hemming og Kejser Karl den Store. Det blev fastslaaet, at Ejderen skulde vedblive at være Grænse mellem Danmark og Frankerriget. Naturligt henlægges dette Møde til Ejderøerne — de laa jo ved alfar Vej.

Saxo fortæller, at Svend Estridssøns Søn Bjørn i Slutningen af det 12' Aarhundrede byggede en Borg paa den Ø, hvor Uffe havde kæmpet, — antagelig den nordligste af Holmene; paa et vist Tidspunkt synes Øen at være blevet erobret af de holstenske Grever; 1199 førte Knud VI. en Hær derved, uden at det dog kom til Kamp. Aaret efter generobrede han Borgen, som Grev Adolf havde udbedret; den blev nu stærkt befæstet. Paa de andre Holme voksede lidt efter lidt en By op i Ly af Borgen. Der blev bygget Broer over Ejderen. 31/12 1225 maatte Valdemar Sejv, der nylig var løsladt af det schwerinske Fangenskab, afstaa Rendsborg til Grev Adolf. 1226 generobrede han By og Borg. Ingen af Delene nævnes i Jordebogen 1231. Rendsborg fulgte nu med det sønderjydske Hertugdømme over til Abel, der 1250 maatte afstaa Stedet til Erik Plovpenning; efter hans Død fik Abel Rendsborg igen.

1260 — 1581.

1260 pantsatte Abels Enke Byen til sine holstenske Brødre og nogle Aar senere Børgen, der havde været pantsat til Markgrev Otto af Brandenburg. Greverne betragtede nu Rendsborg som hørende til Holsten og opslog deres Residens i den gamle Grænseborg; Byen fik Markjorder i Holsten. Som Byret anvendtes lybsk Ret (sml. Tønder og Ribe). Grev Gert gav Byen vidtgaende Privilegier. 1460 fik Chr. I. Rendsborg tilbage. 1466 besatte hans Broder Grev Gert uden videre By og Slot, men i 1470 blev det overladt Dronning Dorothea i Pant Resten af Chr. I.'s Regeringstid. Ved Delingen 1490 tilfaldt Rendsborg Kongen tilligemed Rendsborg Amt, der ligger i Holsten. Ved Delingen 1544 kom Byen og Amtet i Hertug Hans den Ældres Besiddelse. For at arrondere sit Omraade erhvervede han 6 slesvigske

Landsbyer, der administreres sammen med det holstenske Amt. Efter hans Død 1581 tilfaldt hans rendsborgske Besiddelser Kongen og forblev herefter i Kongens Besiddelse.

I Tidens Løb var Rendsborg blevet en betydelig By; den drev en ikke ringe Flodfart paa Ejderen. Træ fra de store Skove i Krop og Hütten Herreder skibedes til Marsken eller via Tønning helt til Holland. I Byen fandtes talrige Bryggerier. Med Benyttelse af Dronning Dorotheas Privilegium af 1481 udviklede man en Transitrute over Eckernförde og Kiel til Omgaaelse af Øresundstolden. Ad Landevejen nordfra kom de talrige Studedrifter. Hjemme blomstrede Haandværket, bl. a. Billedskærieriet.

RENDSBORG FÆSTNING OG BY

1539, da Kejser Karl V. truede Danmark, blev Befæstningen om Slottet udbedret. Desuden blev Byen omgivet af Volde; ved denne Lejlighed blev et Par Gader brudt ned og Beboerne tvunget til at flytte Nord for Ejderen, hvorved Forstaden Windzier opstod der, hvor senere Kronværket blev bygget. Ved disse Befæstningsanlæg anvendtes det bastionære System.

I Tidens Løb forfaldt Befæstningen. Da Wallensteins Tropper i September 1627 væltede ind over Holsten, var alt Forvirring. Prins Christian og det danske Rytteri flygtede mod Nord, efterladende Forsvaret af Rendsborg til en Garnison af engelske og franske Lejetropper under Oberst Montgomery. Efter et Par Ugers Forløb maatte Rendsborg den 6/10 1627 overgive sig og var under Resten af Krigen besat af de kejserlige Tropper, der plyndrede voldsomt. Under Torstenssonsfejden blev Rendsborg 1643 belejret og indtaget af Svenskerne, men allerede den 7. August 1644 drog de sydpaa. Fæstningen blev herefter nødtørftigt istandsat. 1645 kom Svenskerne igen under Anførsel af Helmuth Wrangel. Fra 25/3 til Fredsslutningen 21/8 søgte de forgæves at indtage Byen, der heltemodigt blev forsvaret af en lille Skare Soldater paa 800 Mand under Jørgen Walthers Ledelse, kraftigt bistaaet af Borgerskabets Mænd og Kvinder (Jørgen Walther er kendt fra Dinaaffæren, der greb saa afgørende ind i Leonora Christinas Skæbne). Under Svenskekrigene 1657—60 holdt Rendsborg Stand. Hertug Fr. III af Gottorp opfordrede 21/8 1658 forgæves Byen til at overgive sig.

1669 blev Befæstningen moderniseret af den berømmelige Ingeniør og Officer Henrik Ruse, adlet Rysensten, Citadellet Frederikshavn's (i København) og Frederiksort's Bygmester. Byvoldene blev forlæn-

gede, saa de omsluttede Slotsholmen paa begge Sider, hvorved By og Slot blev een samlet Fæstning. Som Indledning til den skaanske Krig 1675 fandt nogle dramatiske Begivenheder Sted i Rendsborg, idet Chr. V. og Griffenfeldt lokkede Hertug Chr. Albrecht og hans Mini- stre til Byen, lukkede Portene og tvang Hertugen til at afstaa sin ved svensk Hjælp i 1658 erhvervede Souverænitæt; ved Freden i Fontaine- bleau 1678 blev Hertugen dog genindsat i sine Rettigheder. 30/6 1684 udstedte Chr. V. fra Rendsborg et aabent Brev, hvori han meddelte, at han inddrog den gottorpske Del af Slesvig og forenede den med sin egen. Denne Reunion (Genforening) varede dog kun til 1689.

1684 o. fl. blev Rendsborg udvidet med en ny Bydel syd for Ejde- ren, Neuwerk, der altsaa ligger paa holstensk Grund. Værket var et typisk Barokanlæg. Fra den store Centralplads straalte Radialgaderne ud til Siderne og endte i Bastionerne paa det polygonale Voldanlæg. 1690—95 blev Rendsborg ogsaa udvidet Nord for Ejderen med Kron- værket, der altsaa ligger paa det sønderjydske Fastland. Flækken Windzier og Kamp Kirke (med rundt Taarn) forsvandt ved denne Lejlighed. Udvidelserne lededes af General Jobst Scholten. Under- entreprenør var Italieneren Dominicus Pelli, (der arbejdede paa Gar- nisons Kirke i København og paa Slottet sammesteds).

I den store nordiske Krig kom Rendsborg ikke til at staa nogen Prøve, men vore allierede, Russerne, marcherede i Slutningen af Januar 1713 gennem Byen. I Marts 1808 passerede Bernadottes Spaniere gen- nem Rendsborg. I 1813 og 14 blev Fæstningen belejret af samme Ber- nadotte (fra 10/12—10/1- 1814), men holdt Stand og blev derved for- skaanet for Kosakkernes Plyndringer.

I lang Tid var Rendsborg Sæde for Superintendenterne over de kongelige Dele af Slesvig og Holsten. I Krigen 1807—1814 opbeva- redes Altonabankens Sølv i Rendsborg, og her fik Chr. VII. anvist Ophold under Krigen. 1765 grundedes en Fajancefabrik, der, da den ikke kunde betale sig, gik over til at fabrikere Stentøj, ofte nærgaaen- de Efterligninger af engelske Mønstre; ca. 50 Aar efter gik den ind. I Begyndelsen af det 19' Aarhundrede havde Byen 51 Brændevins- brænderier. Handelen med Træ, Trækul og Tørv fortsattes. Aabnin- gen af Ejderkanalen 1784 var til Gavn for Byen; Skibene skulde jo lægge til ved Sluserne. Garnisonen var vel den vigtigste Indtægtskil- de. 1803 havde Byen 3,700 Indbyggere og 4000 Mand i Garnison.

NATIONALE FORHOLD

Byens Befolkning var af saksisk Rod og Folkesproget plattysk. En Del af Garnisonen har fra Tid til anden været dansk. Tysk har altid

været det officielle Sprog. Efter 1814 indførtes nogen Undervisning i Dansk i Latinskolen og i den højere Borgerskole, om end Undervisningen var mangelfuld. For den danske Del af Garnisonen og for de danske Slaver (d. v. s. Straffefanger) har der lejlighedsvis været holdt dansk Gudstjeneste.

Rendsborg var en loyal og kongetro By; det viste sig i Krigene 1643 og 1657—60. 1807 indsamlede man „patriotische Beiträge zum Besten des Vaterlandes“ og Bidrag til de bomberamte i København. Chr. VII.'s Fødselsdag fejrede man med Jubel:

Zum Königsfeste sind wir hier,
Als brave Dänen jubeln wir.

Efter Sejren ved Sehested 16/12 1813 illuminerede Borgerne Byen og fejrede derefter langt ned i Tiden Dagen som national Festsdag. Paa Fr. VI.'s Fødselsdag 1818 sang Borgervæbningen:

Dem Landes Heil, auf dessen Thron
ein weiser König sitzt,
der des Verdienstes hohen Lohn,
der Unschuld Rechte schützt.
Uns Dänen ward dies Erdenglück,
dies schöne Los zu Theil,
drum rufen wir mit frohem Blick
Ihm, unserm König Heil!

Uwe Jens Lornsens Ophold som Fange i Rendsborg (24/11 1830—29/3 1831) satte heller ikke Sindene i Bevægelse hos de „treugesinntn Unterthanen“.

I Slutningen af 1830'erne fik de slesvig-holstenske ideer dog Overhaand; at Tanken om Hertugdømmernes Samhørighed maatte slaa Rod i en By, der baade laa paa slesvigsk og holstensk Grund, er selvfølgelig. Men endnu var man loyal; da Højskolen i 1842 aabnede, skete det under Chr. VIII.'s Forsæde. I 1844 fandt en stor Fest Sted under Udfoldelsen af det slesvig-holstenske Flag. 1846 blev Borgervæbningen opløst, fordi den havde overfaldet en dansk Officer. Samme Aar blev Olshausen ført som Fange til Rendsborg, hilst af Mængdens Ovationer. 3/1 1847 skrev Kommandanten i Rendsborg, Oberst Rømeling, at der kunde ventes Oprør, og at Prinsen af Nør let vilde kunne bemægtige sig Fæstningen, som derfor burde belægge med en paalidelig dansk Garnison. Chr. VIII. tog ikke Hensyn til denne Advarsel.

OPRØRET 1848 — 50.

Rendsborgs Rolle i Begivenhederne 1848, Mødet med Medlemmer af de to Stænderforsamlinger 18/3, Mødet i Teatersalen s. D. og Overrumplingen 24/3 vil blive omtalt nærmere senere.

Under Oprøret var Rendsborg Oprørsregeringens Hovedstad; her sad det slesvigholsten-lauenborgske Kancelli's Embedsmænd, der havde forladt deres Poster i Hovedstaden. Efter Isted-Slaget ventede Oprørerne, at Danskerne vilde angribe Fæstningen, men det skete ikke. 7/8 1850 eksploderede Laboratoriet og anrettede stor materiel Skade; 117 Mennesker omkom.

STATSRETTLIGE FORHOLD

Statsretligt hørte Kronværket paa Sønderjyllands Fastland og Byen paa Ejderøen til Slesvig, Neuwerk derimod til Holsten. Da Henrik Rüse 1669—79 ombyggede Fæstningen, blev i den nye Byport, Holstentor, paa Sydsiden af Øen anbragt en Sten med Indskriften: „Eidora Romani terminus imperii“ — Ejderen er det romerske Riges Grænse. Denne Sten, som indeholdt en kongelig Udtalelse om, at *den sydlige Ejderarm var Rigets Grænse*, stod uantastet til 1806, da Napoleon opløste det tysk-romerske Kejserrige. 12/9 1806 lod Fr. VI Stenen fjerne „fordi denne Inskription ei mere paa dette Sted er passende“. I 1864 blev den ført til Tøjhusmuseet i København. Ved forskellige Lejligheder har Chr. V. reserveret sig sin Højhedsret som slesvigsk Hertug over Kronværket og Ejderøen. I den gamle Rendsborg By paa Ejderøen „blev der alene bedt for hans kongelige Majestæt i Danmark, I Nystaden (Neuwerk) derimod tillige for hans keiserlige og kongelige tyske Majestæt.“

Uanset de statsretlige Forhold vedblev de slesvigiske Dele af Rendsborg at administreres sammen med Holsten efter holstenske Love. — Rendsborg var ogsaa repræsenteret paa den holstenske Stænderforsamling.

I Begyndelsen af 1851 blev Rendsborg Kronværk udleveret Danskerne; Resten af Byen — altsaa ogsaa Ejderøen — holdtes besat af Forbundstropperne; en blandet dansk-preussisk-østerrigsk Grænsekommission skulde fastsætte Grænsen imellem de to Hertugdømmer, men opløstes uden at komme til Enighed, idet man fra tysk Side nægtede, at det gamle Rendsborg paa Ejderøen hørte til Danmark.

1850 — 1864.

Imellem Krigene fik Rendsborg dansk Garnison (Forfatteren Karl Larsen fødtes i Rendsborg 1860 som Søn af en dansk Kaptajn). 1862 holdtes en Gymnastikfest som slesvigholstensk Demonstration.

Efter at de danske Troper i 1863 havde rømmet Holsten, blev Neuwerk og Gammelstaden paa Ejderøen (skønt slesvigsk) den 31/12 1863 besat af saksiske Tropper under Ledelse af General Hake, medens vore Tropper under Ledelse af Oberst Bülow besatte Kronværket. Broerne over nordre Ejderarm, som man havde undladt at sprænge i Luften, besattes ved Bredderne med hhv. danske og saksiske Poster. General Hake lovede at hindre dansk-fjendtlige Demonstrationer. — Om nogen Afspærring var der ikke Tale; tværtimod fordrede Krigsministeriet, at saavel Jernbanetog som den øvrige Færdsel skulde have uhindret Gang; Spioner og slesvig-holstenske Agitatorer havde frit Spille- rum, og sydslesvigske Bønder sendte endog deres Heste til Holsten for at undgaa danske Rekvositioner. I Slutningen af Januar 1864 afløstes Sakserne af Østrigere. Først da Krigen den 31/1 var erklæret, forsøgte man at sprænge Ejderbroerne, men opgav det, da Arbejdet kun kunde udføres under Dækning af en Husarpatrulje. Den 1/2 Kl. 9 begyndte Østrigerne at gaa over Nordre Ejderarm; den danske Husarpatrulje affyrede sine Pistoler og kom lykkeligt bort.

EFTER 1864.

Efter 1864 er Rendsborg gaaet frem (1867: 11904 Indbyggere). Aabningen af Kieler-Kanalen og dennes Udvidelse (1894—1914) har været til Gavn for Byen, der har udviklet sig til en Industriby. Samtidig er Byen ogsaa udpræget Skoleby. Under Nazismen er den gamle Højskole omdannet til en Skole for Ledere af Arbejdstjenesten — og Byen har faaet en Kolonihøjskole. Rendsborg har nu 19,500 Indbyggere, Büdelsdorf 5.700.

Fra Tiden indtil Genforeningen bør Rendsborg mindes som Sædet for Provinssynoden; her blev Gang paa Gang Nordslesvigernes Sprogkrav stemt ned.

Biskop Fuglsang Damgaard, der før 1' Verdenskrig gik i Skole i Rendsborg, skriver om Forholdene: „Rendsborg, Byen ved Ejderen, har jo ikke nogen ubetinget god Klang i danske Øren. Mange Gadenavne som Beselerstrasse, Reventlowstrasse og et Monument over Uwe Jens Lornsen paa Byens største Plads minder om vanskelige Tider i Danmarks Forhold til Sønderjylland. Dog har jeg ogsaa der mødt gamle Mennesker, der talte med Kærlighed om det danske Styre, og enkelte, som var stolte af at kunne tale Dansk. Men iøvrigt laa dernede de politiske Forhold i Sønderjylland ganske udenfor den store Befolknings Synskreds“

Rendsborg bestaar af tre Dele: 1) Den gamle By paa Ejderøen, 2)

Kronværket paa det slesvigske Fastland, 3) Neuwerk paa holstensk Grund. Da man ved Anlæggelsen af Kejser Wilhelm-Kanalen har fyldt den sydlige Ejderarm til, er den tidligere Adskillelse mellem 1 og 3 delvis udvisket.

Den der kommer ad Landevejen *nordfra*, vil først støde paa den moderne Forstad, i hvilken Vejene fra Hohn og Borgsted løber sammen med Chausseen fra Slesvig. Man drejer mod Øst ad Borgsted-Vejen over Jernbanen til Forstaden Büdelsdorf. Paa højre Haand ligger det store Jernstøberi Carlshütte, grundlagt 1827 af M. H. Holler og opkaldt efter Statholderen Landgrev Carl af Hessen, Fr. VI.'s Svigerfader og Chr. IX.'s Bedstefader. Virksomheden var oprindelig baseret paa Tørv som Brændsel og Myremalm som Raamateriale. 1938 beskæftigedes 1000 Mand. Længere henne ad Vejen ligger Arbejderbyen Marienstift, vistnok opkaldt efter Fr. IV.'s Dronning.

Tilbage til Chausseen. Omtrent 100 m syd for, hvor Vejene støder sammen, løb Voldene, og noget længere inde stod Kronværksporten, en statelig, 2-etages Bygning, nedrevet 1852 ligesom Volden. Slesvig-gade følges ned til Slusen; Huset Nr. 8 er den gamle Toldbod, bygget 1784; Nr. 70 var Bolig for Slusevagten; Nr. 10 er en tidligere Kasernebygning. Nede ved Vandet ses et stateligt gammelt Pakhus fra 1784, da Ejderkanalen aabnedes, prydet med Chr. VII.'s Navnetræk. Alle disse Bygninger er opført i Enevældens sobre, sagligt betonedede Stil.

Vejen gaar over Sluserne til det gamle Rendsborg. Sluserne er fra nyere Tid; de gamle fra 1784 svarede ikke længere til Tidens Krav. Iøvrigt benyttes Sluserne ikke mere, da Forbindelsen mellem den nedre Ejder, d. v. s. Ejderen vest for Rendsborg og Kielerkanalen, sker ved den nye Gieselaukanal. Gerhardsdammen ved Reventlowgade er et tidligere Ejderomraade.

Den gamle By er endnu i sit Gadenet fuldstændig middelalderlig; mange af Husene er ogsaa gamle Bindingsværkshuse, ofte med brædeklædte Gavle mod Gaden; mange har maleriske Partier i Gaardene.

Mod Syd ad Portgade, der har Navn efter Slesvigporten, som stod for Enden af Gaden til Slotspladsen. For Enden ses Helligaandshospitalets smukke Bygning, bygget 1758 af Lauritz de Thura (Eremitagen i Dyrehaven o. s. v.) Det bærer Fr. V.'s Navnetræk.

Her stod tidligere den gamle Borg; om dennes ældre Historie se foran.

Grev Gert udvidede Borgen; under Hertug Hans blev den festligt udsmykket i Renaissancetil. I Slutningen af det 17' Aarhundrede forfaldt den og 1718 begyndtes Nedbrydningen. 1758 opførtes paa Slotsgrunden to parallelle Kasernelænger; den nordlige er senere nedbrudt, medens den sydlige siden 1898 har huset Helligaandshospitalet.

Paa Slotspladsen er anlagt en gotisk Mindelund for Grev Gert, ham, der lagde Grunden til den moderne Samling af Sønderjylland og Holsten; og paa samme Sted kæmpede Uffe og satte Grænse mellem de to Lande!! Iøvrigt vilde en Brønd i Stil med den skønne Neptunbrønd i Flensborg virke langt skønnere.

Turen gaar videre over Slotspladsen og ad Møllegade. Huset Nr. 15 bærer Fr. IV.'s Navnetræk og Aarstallet 1729; her laa den kgl. Vandmølle, som blev drevet af den nu opfyldte Mølleaa. Nr. 16 var Amtsstue; en Stue her har Stukloft og en stilfuld Kamin.

En Smøge paa venstre Haand fører ned til Mariakirken, en 3-skibet Hallekirke fra 1287. Her findes et fortræffeligt Alter af Johann Hemmings fra 1649 med udskaarne Relieffer og talrige fritstaaende Figurer (øverst: Opstandelsen — næstøverst: Isaks Ofring - Korsfæstelsen - Kristi Daab — nederst: Manna i Ørkenen - Nadverens Indstiftelse - Moses slaar Vand af Klippen). Prædikestolen (1597) og Døbefontens Laag (1624) skyldes Rendsborgmesteren Hans Peper. Døbefonten er af Metal. Af Epitafierne skal fremhæves: Detlev Hagge 1602 af Peper, Clausen 1604 af samme, Farenwoldt 1620 i begyndende Barok, Marquard Rantzau 1649 af Hemming, ædelt i Opbygning og Materialer.

Vi vender tilbage til Møllegade og ud paa Torvet med Raadhuset, der har sengotisk Dobbeltgavl; det er noget haardt restaureret 1901 — ellers er det af Bindingsværk. Gaden er ført gennem Bygningen under en Hvælving. En smukt udskaaret Dør fra 1609 er udført af Hans Peper; Vaabenet ovenover fra 1566 er Hans den Ældres.

Fra Torvet gaar Højgade mod N. V.; Nr. 7 og 12 er morsomme gamle Huse med Indskrifter paa Bjælkerne. Herfra gaar vi tilbage til Torvet og ad Slibemøllestrædet mod S. V.; Nr. 8 er den gamle Dülfes Gæstgivergaard, hvor det berømte Møde af slesvigske og holstenske Stænderdeputerede den 18/3 1848 fandt Sted. Vi Danske vil mindes Hans Krygers djærve *danske* Protest. — „Her Bonden Kryger talte Dansk, hvor andres Maal var udenlandsk“ (Chr. Richard). — Om Mødet skrev „Dannevirke“ 22/3 1848:

„Beseler valgtes til Forsamlingens Formand Han gjorde Forsamlingen opmærksom paa, at Regeringen havde forbudt Mødets Afholdelse for aabne Døre, dog var han af den Mening, at man i nærværende bevægede Tid ej skulde bryde sig om saadant Forbud. — Den Deputerede Hans Kryger fra Bevtoft, den eneste Stændermand fra Nordslesvig, indvendte paa Dansk, at dersom Forhandlingens Offentlighed var forbudt, saa skulde Forbudet efterleves, da Mødet ellers intet vilde føre til uden Uorden og Forvirring. (Ytringer af Forbavelse og Forbitrelse i hverandres Munde).

Beseler erklærede ikke at forstaa Dansk. Man besluttede, at Dørene

skulde være lukkede og de Ikke-Deputerede forlade Salen. — Ohlshausen androg dernæst paa Hertugdømmets uopholdelige Inkorporation i det tyske Forbund, meente, at det ei var fornødent at adspørge Kongen af Danmark herom; man kunde ingen Hensyn tage til dette lille Lands Regent, naar det gjaldt om den store og smukke Stats, Tydsklands Oprettelse. — Incorporationen maatte skee derved, at man ufortøvet sendte en Deputation til Forbundsfor­samlingen i Frankfurt for at anmode denne om Slesvigs Indlemmelse, og at man imidlertid bevæbnede det slesvig-holstenske Folk thi man vidste ikke naar de Danske betraadte Schleswig-Holsteins Grund, og da maatte man træde dem imøde med væbnet Haand, og man var vis paa Seiren. Thi den danske Nation var et dovent, dorskt og usammenhængende Folk, der ved sine seneste latterlige Demonstrationer havde tabt al sin Agtelse i Europas Øjne. Skammeligt vilde det være, om man ikke benyttede Øjeblikket og afkastede den danske Trældom. Vi vil Venskab med Frankrig, saa længe det ikke vil udvide sig ud over Rhinen, vi vil ikke Had mod Rusland og Fjendskab mod Danmark. Han gav Forsamlingen at betænke, om det ikke var hensigtsmæssigt at fæste Øje paa en Person, der kunde overtage den provisoriske Regjering.

Grev Reventlow-Preets, Gülich, Tiedemann, Beseler har Ordet. Det vedtoges at sende en Deputation til Kongen i København med de slesvig-holstenske Krav.

Endelig erklærede Beseler, at alt, hvad der nu var forhandlet og besluttet, var skeet i Overensstemmelse med hele Schleswig-Holsteins Ønske, thi selv i de nordlige Dele af Staten, hvor han nylig havde været, var Stemningen aldeles gunstig. Hans Kryger indvendte (paa Dansk), at det syntes, som om man slet ikke tog i Betragtning, at der var et Nordslesvig til. Dette var paa ingen Maade enigt med de tagne Beslutninger eller ønskede at indlemmes i det tyske Forbund. — (Haanlige Tilraab som tilforn)

Mødet, der varede næsten 10 Timer, og paa Slutningen var offentligt, udartede til den rene Fanatisme. Foruden Kryger var Kancelliraad Schmidt fra Flensborg den eneste danske Repræsentant. Krygers Protest har senere faaet følgende Ordlyd, indgraveret paa en Sølvskaal, trofaste Vælgere gav ham den 29/1 1869: „Man synes at glemme, at Halvdelen af Slesvig er beboet af Danske og dansksindede Folk, som aldrig ville høre til Holsten eller til det tyske Forbund, men altid være den danske Konges troe Undersaatte.“

I Slibemøllegade er Nr. 2 Byens ældste Hus, fra 1541 — Gæstgivergaarden „Zum alten Landsknecht“. Det har rigt udskaaet Bindingsværk. Fra Slibemøllegade drejes til venstre ad Nienstadt. I et Hus her har Wallenstein boet. Til venstre fortsættes ad Hovedgaden til Buhmanns Hotel. Her stod Chr. V.'s Holstensport med den navnkundige Ejdersten, der klart forkyndte: „Eidora Romani terminus imperii“. Ejderen er det tysk-romerske Riges Grænse. Fotografi af Stenen findes i Restaurationen til Hotellet. Man passerer nu Byens skønne Promena-

de — Jomfrustien, delvis anlagt paa opfyldt Grund. Mod Øst fører Stien til den store Teaterbygning (typisk Stukarkitektur), mod Vest til Gymnasiet, anlagt paa en gammel Bastion.

Fra den gamle Holstensport gaar man mod Syd ad Holstensgade (Nr. 3 er Museum) forbi Harmonien, som har til Huse i Pelligaarden, opført af Pelli, og videre ad Hovedgaden til Paradepladsen, Centret i Neuwerk.

Noget af den storladne Virkning ødelægges nu ved Beplantningen omkring Lornsen-Monumentet, men alligevel! Hvor storslaet og hvor imponerende et Byanlæg; hvor Blikket glider rundt, møder det den ene offentlige Bygning efter den anden. Og i gamle Dage, naar man saa ned ad de lige Gader, standsedes Blikket af de grønne Volde eller for Kongegadens Vedkommende af den statelige Ny-Holstens-Port. Men Pladsen gemmer et sort Minde: Rendsborgs Overrumpling 24/3 1848:

Den 15. Marts 1848 havde Rendsborgs Kommandant Oberst Rømeling meddelt Regeringen, at Garnisonen (14., 15. og 16. Batl., ialt ca. 1300 Mand) var upaalidelig; den 18. Marts deltog en Del af Mandskabet i det oprørske Teatermøde, den 22. Marts modtog General Lützwow i Slesvig Ordre fra Regeringen til uopholdelig at forlægge Generalkommandoens Hovedkvarter og Stab til Rendsborg, men Ordren blev først efterkommet den 23. Marts. Byen var allerede da i yderste Ophidselse; den gamle General undlod dog at indføre Belejringsstilstand og gik endog med til at udlevere Vaaben til den genoprettede Borgervæbning.

Den 24. Marts Klokkeren 9 kom Prinsen af Nør, iført dansk Generalsuniform, med Jernbanen fra Kiel i Spidsen for 360 Mand, væsentlig frafaldne Soldater af 5' Jægerkorps. I Forvejen havde han sikret sig paa-lidelige Hjælpere indenfor Garnisonen; uden vanskeligheder kom hans Korps derfor gennem Porten og overrumplede Kommandantboligen, General Lützwow og Oberst Rømeling, der uden Modstand nedlagde Kommandoen; alligevel gik de med til at sammenkalde Garnisonen til Parade. Kl. 10,30 samledes Tropperne paa Paradepladsen; ubevæbnede stod de overfor Prinsens Korps og Borgervæbningen, hvis Geværer alle var skarpladte. General Lützwow traadte frem, meddelte, at han var Prinsens Fange og opfordrede Garnisonen til enten at opløse sig eller underkaste sig den provisoriske Regering, da Modstand var haabløs; derpaa kundgjorde Prinsen, at Kongen ikke længere var fri, men var i Hænderne paa et Parti i København, og at den provisoriske Regering var dannet. Paa Spørgsmaal af Løjtnant Chr. Mathiesen, hvorfra han havde sin Viden, svarede han: „Statstidende“, hvilket han, da et saadant Blad ikke eksisterede rettede til Berlingske Tidende. Mathiesens Bemærkning: „I den berlingske Tidende, — det er løgn“ synes at gøre Prinsen forlegen, men han fattede sig og opfordrede Garnisonen til at slutte sig til den provisoriske Regering. En Del af Officererne, samt alle Underofficerer og det meste af Mandskabet (undtagen en Del af 14. Btl.) fulgte Opfordringen. Saa trak Vagtparaden op, spil-

lende „Schleswig-Holstein meerumschlungen“. I Løbet af Dagen lykkedes det nogle af de kongetro Officerer at flygte Nord paa; andre holdtes tilbage som Fanger. Resten fik Tilladelse til at rejse mod Løfte om ikke at tjene mod Hertugdømmerne.

Lad os se nærmere paa de Bygninger, der omgiver Pladsen. Mod Vest ligger Arsenalet (Tøjhuset). Ud mod Pladsen ses Forhuset, et lavt, 1-etages 3-fløjet Anlæg. Over Porten staar Chr. VI.'s Navnetræk og Indskriften: Ezechias Levin von Arentskjold Anno 1740 ME CON-STRUXIT. Bagbygningen bestaar af et 2-etages, 3-fløjet Anlæg; indvendig findes det imponerende store Rustkammer, en toskibet, hvælvet Sal, delt af 10 Piller. De interessante Vaabensamlinger er ført til Tøjhusmuseet i København før 1864. Paa den anden Side af Arsenalgade ligger Kommandantboligen. Her boede Chr. VII. fra September 1807 til sin Død 13/3 1808, da han fik et Slagtilfælde ved at se Bernadottes spanske Soldater rykke ind paa Paradepladsen. Efter Oprøret residerede den provisoriske Oprørsregering her; her boede Rendsborgs Kommandant Hans Helgesen fra 1852 til sin Død 28/2 1858.

Som Udstyr til Boligen havde Fr. VII foræret ham pragtfulde Møbler fra Slottet i Pløn, men Helgesen var ikke nogen god Økonom, og inden lang Tid var den kongelige Gave pantsat eller solgt. Kendt er Historien om, hvordan han straffede Skyttegildet, der havde undladt at invitere ham med til Skydningen. Han lod ganske simpelt Byens Porte lukke om Aftenen til sædvanlig Tid, saa Gildesbrødrene med Familie ikke kunde komme ind og maatte tilbringe Natten uden Tag over Hovedet, endog i Regnvejr. Paa deres Klager sagde Helgesen, at han ikke havde vidst, at der var Skydning. Kommandanten var jo ikke inviteret med! For Fremtiden sørgede man altid for, klog af Skade, at invitere Helgesen med.

Paa Hjørnegrunden ved Siden af Kommandantboligen, overfor Kirken, boede vor allierede Czar Peter den Store fra 22. 1. til 31. 1. 1713. Den 29/1 kom Fr. IV til Rendsborg og tog ind paa Slottet. „Det bliver interesssant at se, hvorledes Kongen og Czaren vil enes om Kommandoen; Kongen af Danmark vil næppe være Tilskuer i sit eget Land, han er nu fast, ja næsten stædig“, skriver den franske Gesandt.

Karreen mellem Prinsens og Dronningens Gade optages af Krist- og Garnionskirken, opført 1696—1700 af Hans Steenwinkel den Yngste med Dominicus Pelli som Murermester; Kirken er korsformet med et lille lavt Vesttaarn, saaledes som man brugte det i Fæstningsbyer. Fr. IV.'s Navnetræk er anbragt i Vindfløjen.

Bygningen er en mærkelig Blanding af Gotik — Vinduerne! — og Barok — de runde Vinduer, Pilastrener og de saglige og tørre Portaler. Rummet indvendig dækkes af en stor Træhvælving. Alteret, der er ældre end Kirken, stammer fra Glückstadt. Prædikestolen hviler paa

en Mosesstatue. Der er Epitafium over Kommandant og Amtmand Andreas Fuchs, død 1720, og der findes smukke danske Kongestole med Rigsvaaben og Fr. IV's Navnetræk. I Kristkirken stod Chr. VII's Lig til Sommeren 1814, da det overførtes til Roskilde. Paa Kirkegaarden, paa Syd-Vest-Siden af Kirken, hviler General H. E. Peymann — Københavns uheldige Forsvarer 1807 — og hans Broder General C. F. H. Peymann, der medvirkede ved Ejderkanalens Anlæg.

Paa Hjørnet af Dronningensgade ligger den gamle Amtmandsgaard, oprindelig Bolig for Superintendenten for de kongelige Dele af Hertugdømmerne.

De næste Karreer er uden Interesse. Her ses Hovedvagten, let kendelig paa de tre Buer i Midterpartiet. Her sad Uwe Jens Lornsen fangen i 1830, Oldshausen i 1846, Advokat Blauenfeldt, Værkmester Kruse og andre flensborgske Patrioter, der blev Danmark tro, i 1848; det lykkedes Kruse at flygte efter 10 Ugers Fangenskab.

Den næste Karre optoges af Proviandgaarden, et stort 3-fløjet Anlæg, bygget 1704 af W. R. von Platen (Staldmestergaarden paa Slotsholmen). Desværre er der kun 1 Fløj tilbage af det interessante Anlæg.

Paradepladsen forlades. Ad Dronningensgade kommer man til den sidste Voldrest, Dronningens Bastion. Volden om Nyværk faldt ikke paa een Gang, men lidt efter lidt, naar nye Bygninger skulde opføres. Langs den tidligere Voldgade gaar Turen nu til Kongensgade og Hindenburggade; her stod Ny Holstensporten, som først blev nedbrudt i Firserne. Man kommer forbi Seminariet og lægger Mærke til det ejendommelige Knæk, Vejen slaar — her laa tidligere Ravelinen. Videre gaar det ad Hindenburggade omtrent til Kanalen, til højre ad Kirkegaardsvej, videre til højre ad Ejdergade og ind til højre paa Garnisons-Kirkegaard.

For Enden af den store Træallè og nær den brede Vej, som adskiller den militære Kirkegaard fra den civile, ligger 13 Officerer, faldne ved Sehested 1815, begravede. En Granitsten bærer Aarstallet 1813 og paa Bagsiden: „Den Manen der Kampfgenossen“. Der er talrige Grave med danske Officerer før 1848 — alle med tysk Indskrift, (General C. H. Christensen, død 1841, Oberst C. F. M. Friis, død 1844, Major G. A. W. Gerstenberg, død 1830 (til venstre for Hovedalléen i dennes Nærhed) og Løjtnant H. P. Hjort, død 26. 2. 1864) som vedligeholdes af Krigsministeriet. Her hviler ogsaa Ofrene fra Laboratorieeksplosionen under en 3-sidet Obelisk. Der findes ogsaa talrige tyske og slesvig-holstenske soldatergrave.

Fra Kirkegaarden gaar vi tilbage til Hindenburggade. En Drejebro, som fører over Kanalen, bør ses, og saa tilbage til Amtsretten, rejst paa Voldterrænet; der bøjes nu ad Voldgaden mod Øst forbi Amtsbygning-

gen og Artillerikasernen; i Nærheden heraf ligger den militære Arrest, som er det gamle Stokhus, hvor Rendsborg-Slaverne holdtes i haardt Fangenskab. Et Rygte om, at Oprørerne havde løsladt Slaverne i 1848 skabte Panik langt op i Nørrejylland (Slavekrigen).

Herfra tages til Jernbanen; et Besøg i Rendsborg bør slutte med en Jernbanetur over den store Bro. Nord for Kanalen slaar Banen en mægtig Sløjfe og hæver sig derved 42 m over Vandspejlet; paa Syd-Siden sænker den sig ad en lang Rampe. Dæmningen og Jernbroen er $7\frac{1}{2}$ km lang; Bropillerne er 70 m høje. Broen kostede $13\frac{1}{2}$ Mill. Mark. Fra Broen er der en vid Udsigt — hele Rendsborg ligger for Foden af en.*)

SPØGERI OG ANDEN OVERTRO (ALS)

VED J. RABEN

Forbrand paa Rønhave.

Skovløber Hans Kock, Arnkiel, kom den 8. Oktober 1908 hjem ved 10—11 Tiden om Aftenen. Da han stod foran sit Hus, saa han pludselig et Ildskær flamme op, det maatte være Rønhave, der brændte. Kock løb ind for at faa Træsko og en gammel Trøje paa, men da han kom ud igen, var alt stille. Han gik alligevel ad Rønhave til, men da han kom nærmere, saa han Gaarden ligge i dybeste Fred.

Den 15. Oktober samme Aar, og ved samme Tid havde Kock det samme Syn. Rønhave brændte, en stor Lade blev ødelagt af Ilden. Ilden var paasat af „Lille Niels“, samme Pyroman, der satte Ild paa de mange Gaarde i Kær By. (Meddelt af Skovløber Kock, 1920).

* * *

E Bynnelejs Præst.

Ved Vejen fra Brøndsbøl til Havnbjerg kaldes en Markindkørsel „e Bynnelej“. Derfra førte en Fodsti over til Lunden. Der spøjte det, og Børnene var bange, naar de i de mørke Dage gik til eller fra Skolen i Havnbjerg. En hovedløs Præst drev der sit Uvæsen og det var i ældre Tider et almindeligt Mundheld: „Pas å fo' e Bynnelejs Præst“.

(Meddelt af P. Petersen, Nordborg).

*) Også så langt mod syd som i Rendsborg er et dansk arbejde sat i gang efter 1945. Der findes en dansk menighed med egen præst, et vel udviklet foreningsliv og en dansk skole med et par hundrede børn. Red.

Margarinefabrik . Åbenrå

Sønderborg
Andelsmejeri

Aksel Michelsen
Kul- og Trævarehandel
Tønder Telefon 2530-2531

Tønder Mejeri
telefon 186

TØNDERHUS
Danskhedens nye Borg
Knud Hawvig . Tlf. 622 . Tønder

Svend Kirchheiner
aut. Installatør
Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

**Lolland-Falsters
Folketidende**
Stiftets største Blad
Nykøbing F.

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

**HANS
KNUDSEN**
Jern- &
Staalforretning A/S
Telefon 3040 (5 Lin.)
Sønderborg

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

1. Nye abonnenter faar Gudmund Schütte: Sønderjydske Rigssagn I til favørpris 5,— kr. (i boghandelen 6,75 kr.).
2. Indmeld Dem i Historisk Samfund for Sønderjylland (adr.: Åbenrå). Aarligt kontingent 6,— kr. + porto for to halvbind Sønderjydske Aarbøger.
3. Lokalhistoriske studiekredse bør bruge Indholdsfortegnelse til Sønderjydske Maanedsskrift 1924—44 (2 kr.) til at samle de lokalhistoriske artikler fra deres sogn; de fleste af de pågældende hefter fås endnu (50 øre pr. stk.) ved henvendelse til ekspeditionen.